

تجارت الکترونیک

دکتر محمود جامساز

علمی، حضور مجازی دانشجویان در کلاس‌های درس در سراسر عالم، خدمات پزشکی، بانکی، بیمه‌های تجاری، توزیعی و بسیاری امور دیگر که به‌طور سنتی و با حضور فیزیکی مردم صورت می‌گرفت، با سرعتی غیرقابل‌تصور برآورده می‌شوند. اعداد و ارقام و سیگنال‌های الکترونیکی حامل مکنونات، منویات، تصمیمات و دستورات کاربران الکترونیکی هستند که در حداقل زمان ممکن منتقل و مخابره می‌شوند. امروزه در بسیاری از کشورهای پیشرفته صنعتی، حتی برای خرید مایحتاج روزمره زندگی هم نیازی به مراجعه حضوری و فیزیکی به فروشگاه‌ها و مراکز خرید وجود ندارد و استقرار شبکه‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی اینترنتی و اکسترانتی، افراد را از مراجعات حضوری بی‌نیاز کرده است. بازتاب ورود به دنیای مجازی، شتاب‌گرفتن روند تجارت جهانی و جهانی‌شدن اقتصاد است که افراد حقیقی و حقوقی را از دو سوی عالم، بدون شناخت فیزیکی از یکدیگر، در موقعیت انجام معاملات سریع و زود هنگام قرار می‌دهد. تجارت الکترونیک، در حال حاضر، جایگزین شیوه‌های تجاری مرسوم در نیمه دوم قرن بیستم شده و با غلبه بر عامل زمان و کشف تکنیک‌های نوین و با به‌کارگیری تجهیزات سخت‌افزاری و تدوین سیستم‌های پیشرفته نرم‌افزاری و آموزش عملی کاربری آن در سطح وسیع و حذف واسطه‌های فیزیکی عملیاتی، عملاً هزینه مبادله را به شدت کاهش داده است. شایان ذکر است که در کشورهای درحال‌گذار مانند کشور ما که شیوه‌های مبادلاتی و معاملاتی سنتی و نیمه‌سنتی تداوم دارد، هزینه‌های مبادله بسیار بالاست و همین امر یکی از عللی است که ما را در رقابت با جهان صنعتی غرب به حاشیه می‌راند.

ویژگی اصلی تجارت الکترونیکی، استقرار سیستم‌های الکترونیکی روی خط (Electronic Online System) است که تمام مراکز اقتصادی، مالی، تجاری، صنعتی و شبکه‌های توزیع و مصرف‌کننده را به یکدیگر وصل می‌کند. تجهیز چنین

تحولات شگفت‌آور فناوری اطلاعات در عرصه زندگی دیجیتال، به سرعت روش‌های سنتی اقتصادی، تجاری و مالی را منسوخ ساخته است، لذا استمرار حیات پویای اقتصادکشور ایجاب می‌کند که تمام تلاش خود را در دست‌یابی و بهره‌گیری از سیستم‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری این پدیده حیرت‌آور به‌کارگیریم تا دامنه مبادلات تجاری و اقتصادی در عرصه‌های داخلی و خارجی با استفاده از شیوه‌های نوین الکترونیکی گسترش یابد.

فناوری اطلاعات، در حقیقت، علم و مهارت محاسبه و ذخیره‌سازی اطلاعات است که روابط انسان‌ها را - اعم از اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... - از طریق دنیای الکترونیک سهل و سریع می‌نماید و حضور در عرصه‌های مختلف تجارت، بازاریابی و توزیع کالاها و خدمات، صادرات و واردات، نظام قراردادهای و امضات، نظام آموزشی و تحقیق و... را از طریق ورود به شاهراه‌های الکترونیکی میسر می‌سازد.

آیا کسی تصور می‌کرد که نظریه موج سوم آلون تافلر (Alvin Toffler) در مورد دنیای ارتباطات و اطلاعات به واقعیت گراید؟ اکنون روند توسعه علوم و تکنولوژی در کشورهای صنعتی پیشرفته به قدری سرعت گرفته است که هر روز شاهد نوآوری و ظهور پدیده‌های جدید در عرصه‌های مولد جامعه هستیم. انقلاب الکترونیک که بحق باید از آن به عنوان انقلاب کبیر اطلاعات و ارتباطات یاد کرد، در آستانه قرن بیست‌ویکم میلادی، موجد تحولی شگرف در نحوه زندگی اقشار عظیمی از انبای بشر و تغییر در الگوهای تولیدی و مصرفی آنان شده و سطح زندگی و رفاه اجتماعی و اقتصادی آنان را افزایش داده است.

جهان به‌طور روزافزونی به سوی دنیای مجازی پیش می‌رود که در آن حضور فیزیکی انسان مفهومی ندارد. علامات الکترونیکی مخابره می‌شوند و نیازهای روزانه افراد از قبیل خرید، فروش، پرداخت قبوض، آموزش پیچیده‌ترین مسایل

برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت معطوف به حصول نتایج آنی، قادر به تدارک بستر تغییر و تحول اساسی در حوزه‌های مختلف جامعه نمی‌باشند.

شبکه‌هایی، کاری بس عظیم است و مستلزم تحولات اساسی در ساختارهای فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی کشور و تدوین برنامه‌های بلندمدتی است که تغییر و تحولات ساختارها و نهادها را هم‌جهت و همسو با تکنولوژی جدید ارتباطاتی و اطلاعاتی میسر سازد، زیرا سرعت‌گرفتن معاملات و تبادلات تجاری، فارغ از فواصل جغرافیایی و مرزی، ناشی از کاربری دانش و فناوری اطلاعات و ارتباطات بسیار فراتر از ظرفیت پذیرش نهاد‌های رسمی و غیررسمی قدیمی متشکل از قواعد و مقررات و سنت‌هاست. لذا از آنجایی که نهادها مخلوق بشرند و برای انتظام بخشی و ساماندهی کنش‌های متقابل انسان‌ها وضع شده‌اند و یا به تدریج شکل گرفته‌اند، لذا تحت‌تأثیر گسترش و تکامل سازمان‌ها و موسساتی که در چارچوب همین نهادها تاسیس شده‌اند، به طور دایم مستعد تغییر و تحولند. بدیهی است که مقاومت در برابر این تغییرات به هر شیوه‌ای که باشد، جامعه را از حرکت به سوی کمال و بالندگی بازمی‌دارد. از این رو، قوانین رسمی و مقررات و قواعد کشورها باید در جهت قانونمندی‌های الکترونیکی و فناوری اطلاعاتی و ارتباطاتی، از انعطاف‌پذیری لازم برخوردار باشند تا بسترهای حقوقی در به‌کارگیری تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات مهیا شود. در غیر اینصورت، توفیقی در این زمینه حاصل نخواهد شد و شکاف اطلاعاتی و دیجیتالی کشورهای در حال توسعه با کشورهای پیشرفته در جهان عمیق‌تر خواهد شد.

ناگفته نماند که کشورهای در حال توسعه‌ای که بستر فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی را بر مبنای برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت و دائماً در حال تغییر تدارک می‌بینند، قادر به پیاده‌کردن چنین طرح عظیمی نخواهند بود، زیرا برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت معطوف به حصول نتایج آنی، از یک سلسله اقدامات و اجزای موقتی تشکیل شده‌اند که قادر به تدارک بستر تغییر و تحول اساسی در حوزه‌های مختلف جامعه نمی‌باشند.

باید اذعان داشت که کشور ما نیز به عنوان یک کشور در حال توسعه با برخورداری از امکانات وسیع بالقوه مادی و فیزیکی، به شدت نیازمند تحولات ساختاری در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی است تا بتواند در زنجیره اقتصاد جهانی از جایگاه مناسبی برخوردار باشد. یکی از ابزارهای مهم پیوستن به اقتصاد جهانی، گسترش تجارت و مبادلات خارجی کشور است که از طریق مجهز شدن به ابزارهای الکترونیکی باید با شیوه‌های تجارت الکترونیکی، بانکداری الکترونیکی، بازاریابی الکترونیکی، آموزش الکترونیکی، شبکه توزیع الکترونیکی هماهنگ باشد، زیرا نبودن در متن اقتصاد جهانی، بارآور خسران عظیمی است که آیندگان ما بیشتر تاوان آن را خواهند پرداخت.

تجارت الکترونیک مستلزم وجود نظام بانکداری الکترونیکی است، به نحوی که از طریق مجهز ساختن شبکه بانکی کشور به تجهیزات الکترونیکی، قادر به اتصال به شبکه بانکداری بین‌المللی گردد. نظام بانکی کشور ما با ملی شدن ۲۸ بانک تجاری و تخصصی در آغاز انقلاب اسلامی، به یک نظام بانکی صدرصد دولتی تبدیل شد و از سال ۱۳۶۲ نیز که مشمول قانون عملیات بانکداری بدون ربا قرار گرفت، با حذف بسیاری از ابزارهای بانکی که کاربرد آنها در تعارض با قانون مذکور قرار داشت، استفاده از ابزارهای بانکی و عملیات بانکداری در مقایسه با نظام بانکداری غربی به شدت محدود شد. این محدودیت از یک سو، و پیشرفت الکترونیک و تکنولوژی ارتباطات و به‌کارگیری آنها در سیستم بانکداری بین‌المللی، به‌ویژه در دهه آخر قرن بیستم از سوی دیگر، سبب شدند که نظام بانکداری ما نه تنها فاقد پیشرفت‌های لازم در زمینه ارائه خدمات مدرن بانکی شود، بلکه از سرعت و تحرک بانکداری الکترونیکی نیز در انطباق با خدمات نوین بانکی محروم ماند.

گرچه روند جهانی شدن اقتصاد و الزام به ایجاد تحول در نظام اقتصاد دولتی، زمینه‌های قانونی ظهور بانک‌های خصوصی را پدید آورد و چهار بانک خصوصی نیز در حال حاضر به شبکه بانکی کشور وارد شده‌اند، اما نباید فراموش کرد که بانک‌های دولتی با در اختیار داشتن ۹۶ درصد از حجم عملیات بانکی کشور، همچنان نقش مسلط خود را حفظ کرده‌اند.

ماهیت دولتی بودن نظام بانکی کشور، به حکم علم و تجربه، بارآور مشکلات و معضلات عدیده‌ای بوده است و نظر به ساختاری بودن آنها، به‌ویژه محدودیت‌های قانونی بانک‌ها در ارائه برخی از انواع خدمات نوین بانکی به مشتریان و سرویس‌دهی بین بانک‌ها در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی، تنها مجهز شدن به تجهیزات الکترونیکی، سیستم بانکداری ما را متحول نخواهد کرد، زیرا بسیاری از معاملات و تبادلات بانکی بر اساس ابزارهای جدیدی صورت می‌گیرند که هنوز در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا تعریف نشده‌اند. از این رو، حلقه‌های مفقوده فراوانی را در اتصال نظام بانکی ما با بانکداری بین‌المللی به‌وجود آمده که کشف و چیدمان منطقی آنها در گروهی بازخوانی مجدد نظام بانکی و بالطبع مستلزم گشودن گره‌های ساختاری است که کل سیستم بانکداری و نظام تجارت و اقتصاد دولتی را در برمی‌گیرد. گرچه در این راستا، سمت‌وسوی نظام اقتصادی و تجاری کشور در برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و همچنین در سند چشم‌انداز بیست‌ساله به‌وضوح ترسیم شده است، اما به نظر می‌رسد که اجرای آن در چنبره اندیشه‌های بعضاً متضاد تصمیم‌سازان اقتصادی کشور عقیم مانده است.

تنها مجهز شدن به تجهیزات الکترونیکی، سیستم بانکی ما را متحول نخواهد کرد، زیرا...